

לעיני

אאמו"ר ר' ישעיה מרדכי ז"ל
שחינכני לאהבת התורה

צדקיהו מלך יהודה – רשע או צדיק?

(חלק ב) *

ד. תירוץ הסתירה

1. הסבר הגמרא במסכת סנהדרין לפסוקים בסוף ספר מלכים וספר ירמיהו

הגמרא במסכת סנהדרין (קג, ע"א) אמרה כמו הגמרא בערכין (יו, ע"א) הנוכרת לעיל, שצדקיהו היה צדיק, אלא שהיא הוסיפה והקשתה על עצמה מהפסוק בספר מלכים, ותירצה קושיה זו:

"ואמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי: מאי דכתיב: 'בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו (ירמיהו כ"ו, א)? וכתוב: 'בראשית ממלכת צדקיהו (ירמיהו כ"ח, א)? [רש"י: "מלי טעמא כתיב צדקיהו 'בראשית' יוסר מצאחריני"] וכי עד האידנא לא הוו מלכין? אלא ביקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו [רש"י: "כמו שכיב מצאחריני"] בשביל יהויקים, נסתכל בדורו [רש"י: "של יהויקים, שהיו לדיקים, שנדיין לא גלו הכרש והמסגר"], ונתקרה דעתו. בקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו [רש"י: "היו רשעים, שכל הצדיקים הוגלו כבר עס יהויקים"], נסתכל בצדקיהו ונתקרה דעתו. בצדקיהו נמי כתיב: זיעש הרע בעיני ה' (מל"ב כד, יט) שהיה בידו למחות ולא מיחה".

דברי הגמרא לכאורה קשים: וכי בגלל שלא מחה נאמר עליו: "זיעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים"?

אמנם יסוד זה של הגמרא מופיע גם במקומות אחרים, וכך אמרה הגמרא גם במסכת שבת (נו, ע"ב) לגבי שלמה המלך: "כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה... והכתיב: זיעש שלמה הרע בעיני ה' (מל"א י"א, ו); אלא מפני שהיה לו למחות בגשיו ולא מיחה, מעלה עליו הכתוב כאילו חטא"²⁷. וכן אמרה הגמרא שם

* הערת מערכת: חלקו הראשון של המאמר הופיע ב"שמעתין" 161
27. עיין ב"מצפה איתן" ובי"מרגליות היס" בסנהדרין (שם) שצינו לשבת נו, ע"ב.

(נד, ע"ב) גם לגבי ר' אלעזר בן עזריה. במשנה שם נאמר: "פרתו של ר' אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה, שלא ברצון חכמים". ואמרו על כך בגמרא שם: "תנא לא שלו הייתה, אלא של שכנתו הייתה, ולפי שלא מיחה בה נקראת על שמו". והוסיפו שם בגמרא ואמרו: "כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה - נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו - נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו - נתפס על כל העולם כולו". ופירש רש"י שם: "נתפס - נענש. צכל העולם כולו - צכל ישראל, כגון מלך ונשיא, שאפשר לו למחות, שיראין מפניו ומקיימין דבריו"²⁸.

עולה מהגמרא שכאשר יש בכוחו של אדם למחות והוא אינו מוחה, נחשב הדבר כאילו הוא עשאו, וכיון שדורו של צדקיהו עשו הרע כיהויקים, לכן נאמר על צדקיהו: "ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים" וכך כתב המהרש"א שם: "משום שהיה בידו למחות בדורו שהיו רשעים כמו יהויקים ולא מיחה בהם, נקרא הרע שעשו דורו כיהויקים, על שמו".

2. הסבר רש"י בדברי הימים לפסוקים שם

על הפסוקים המתארים את חטאי צדקיהו בספר דברי הימים (בי ל"ו, יב) כתב המיוחס לרש"י²⁹ שם: "ויעש הרע - מהו הרע? שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ד', כמפורש (בירמיה לח, יז-יט): ויאמר ירמיה אל צדקיהו: כה אמר ה' אלקי צבאות אלקי ישראל: אם יצא תצא וגוי עד אני דואג את היהודים וגוי, וחונך מחטא זה לא חטא, אלא בזה שלא שמע לדברי נביא מפי ד' ושעבר על שבועת נבוכדנאצר, אבל ביתועבותיו... והנמצא עליו - על יהויקים (דה"ב לו, ח) לא הרע לעשות. מפי ר' אליעזר ב"ר משלם זצ"ל. לפי המיוחס לרש"י עולה שהכתוב "ויעש הרע בעיני ה'" אינו מתייחס כלל לחטא עבודה זרה, אלא רק לחטאים המפורטים בספר דברי הימים!

א. הסבר המהרש"א לאי כניעתו לדברי ירמיהו

המהרש"א בסנהדרין (שם) הביא את דברי רש"י בספר דברי הימים, והסביר שלכן הגמרא שם לא הקשתה מהפסוקים בדברי הימים, אלא רק מהפסוק בספר מלכים, ועוד הוסיף הסבר בדברי רש"י: "שהיה בידו למחות ולא מחה - נראה דהמעשה הרע המפורש בו בספר דברי הימים (בי ל"ו, יב-יג): ויעש

28. עיין ב"יד אליהו" בסנהדרין (שם) שציין לשבת נד, ע"ב.

29. עיין ב"שם הגדולים" לחי"א ערך רש"י, ובי"חם שמים" ליעב"ץ על המשניות (יומא פ"ה, מ"א ד"ה "לביין") שכתבו שהפירוש לדברי הימים המיוחס לרש"י אינו לרש"י, ועיין שם ביעב"ץ שכתב שמספר פעמים מביא אותו מפרש את דברי רש"י וחולק עליו. עיין בפירושו לדברי הימים בי ג, טו; שם כ"ב, יא; וברש"י שבמקראות גדולות עם מלבי"ם גם שם כ"ג, יד.

הרע בעיני ה' אלקיו, לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה', וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלקים, לא קשיא ליה, דלא היה זה נחשב לעוון גדול, שהרי ראינו שהיה מאמין לדברי ירמיהו, והצילו מבני דורו הרשעים כמה פעמים, והיה מאמין לו מה שאמר לו: 'אם יצא תצא וגוי וחיתה נפשך וגוי, ואם לא תצא וגוי, וניתנה העיר ביד הכשדים ושרפוה באש, ואתה לא תמלט מידם' (ירמיהו ל"ח, יז-יח), אלא שהיה דואג מפני דורו, כמו שאמר: 'אני דואג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אותי בידם' וגוי (שם, כ)."

המהרש"א הקטין את החטא שזכר בספר דברי הימים שצדקיהו לא שמע לירמיהו, והסביר שהיה זה לא מפני שצדקיהו זלזל בדברי ירמיהו, ולא מפני שלא האמין לירמיהו, אלא מתוך דאגה שהאנשים שכבר הסגירו עצמם לידי הכשדים ינקמו בו על שמרד במלך בבל וגרם בכך למותם של אנשים רבים³⁰.

ב. הסבר המהרש"א למרידת צדקיהו במלך בבל

המהרש"א המשיך וכתב שם: 'וגם בעניין השבועה לנבוכדנאצר שמרד בו, היה על פי [חכמי]³¹ דורו שהתירו לו השבועה. אבל עיקר הקושיה הכא ממה שכתוב בספר מלכים (ב' כ"ד, יז) בצדקיהו: 'זיעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים, ונראה מזה שעשה כתועבות יהויקים, ולא היה טוב ממנו! ומשני: משום שהיה בידו למחות בדורו שהיו רשעים כמו יהויקים ולא מיחה בהם, נקרא הרע שעשו דורו כיהויקים, על שמו"'

המהרש"א הקטין גם את חטא המרידה במלך בבל והפרת השבועה, והסביר שהיה זה 'על פי [חכמי] דורו שהתירו לו השבועה"'. כוונתו היא למדרש באיכה רבה שהובא לעיל, וכעין זה אמרו במסכת נדרים (סה, ע"א):

"תניא המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו. מנא הני מילי? אמר רב נחמן: דכתיב: 'ויאמר ה' אל משה במדין: לך שוב מצרים, כי מתו כל האנשים' (שמות ד', יט) - אמר לו: במדין נדרת, לך והתר נדרך במדין. דכתיב: 'ויאל משה' (שם ב', כא), אין אלה אלא שבועה, דכתיב: 'ויבא אתו באלהי' (יחזקאל י"ז, ג). וכתב: 'וגם במלך נבוכדנאצר מרד, אשר השביעו באלקים' (דבה"ב ל"ו,

30. על פי "דעת מקרא" שם, ועיין במלבי"ם על פסוק זה (ל"ח, יט) שכתב: "אני דאג את היהודים - מפני שהיו בירושלים שתי כתות: כת אחת שרצו להשלים עם הכשדים, וכת השרים עם המלך שרצו להילחם, ושתי הכיתות נלחמו זו בזו, כמו שפירשתי ביחזקאל (כ"א, יד-יט), ועל כן היהודים שנפלו אל הכשדים היו שונאים את צדקיהו, וירא פן יתנו אותו בידם. והנה הנביא אמר לו (בפסוק יז): 'אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך', ולא אמר: 'וייטב לך וחיתה נפשך', כמו שאמר אחרי זה (בפסוק כ), ואם כן לא הבטיח לו אלא רק שיחיה, והתיירא פן יתנוהו ביד היהודים ויחיה חיי הבוץ והקלון"'

31. מילה זו אינה כתובה במהרש"א, אך נראה שצריכה הייתה להיכתב.

יג). מאי מרדוּתיה? אשכחיה צדקיה לנבוכדנאצר דהוה קאכיל ארנבא חיה. אמר ליה: אישתבע לי דלא מגלית עילוי, ולא תיפוק מילתא. אישתבע. לסוף הוה קא מצטער צדקיהו בגופיה, איתשיל אשבועתיה ואמר. שמע נבוכדנאצר דקא מבזין ליה, שלח ואייתי סנהדרין וצדקיהו, אמר להון: חויתון מאי קא עביד צדקיהו? לאו הכי אישתבע בשמא דשמיא דלא מגלינא? אמר ליה: איתשלי אשבועתא. [אמר להו: מתשלין אשבועתא]? אמרי ליה: אין. אמר להו: בפניו או אפילו שלא בפניו? אמרי ליה: בפניו. אמר להון: ואתון מאי עבדיתון? מאי טעמא לא אמריתון לצדקיהו? מיד: "שבבו לארץ ידמו זקני בת ציון" (איכה ב', י) אמר רבי יצחק: ששמטו כרים מתחתיהם".

מפורש אפוא בגמרא שהסנהדרין התיירו לצדקיהו את השבועה. אמנם נראה שההיתר היה שלא כדין והדבר תמוה: כיצד יתכן שחכמי הסנהדרין טעו? כתב על כך הר"ן שם שאף על פי שלכתחילה צריך להתיר בפניו, מכל מקום בדיעבד הנדר מותר גם אם התיירו שלא בפניו.

אבל המשיך הר"ן ושאל: "וכי תימא אכתי קשיא: דנהי דדיעבד שרי, לכתחילה מיהא אסור, והיכי שרו ליה סנהדרין לצדקיהו? ותירץ: "איכא למימר דלדבר מצוה מתירין, וצדקיהו הוה מצטער ביותר כשלא היה יכול לגלות, ומתבטל על ידי כך ממלאכת שמים, וגם מצוות המלך שמצווה עליהם להתירו מצוה היא עליהם לקיים. וכך תירצו בתוס'".

עוד כתב המהרש"א שם בנדרים: "מאי מרידוּתיה אשכחיה וכו' - דאי כפשטיה, שהשביעו שלא ימרוד מלהשתעבד לו, כרוב מרד דקרא, הא ודאי צדיק כצדקיהו, כמפורש בפרק חלק (סנהדרין ק, ג ע"א) ובהוריות (יא, ע"ב), לא היה עובר על שבועה זו. אבל שבועה זו, דלא מגלית עלי, שהיה מצטער צדקיהו בגופיה, מתוך צער דגופיה הוה סבר דשרי לו לגלות על ידי התרה, אפילו שלא בפניו". לפי המהרש"א עולה שהמרד היה גילוי הסוד שנבוכדנאצר אכל ארנבת חיה, בניגוד לשבועה שצדקיהו נשבע שהוא לא יגלה. יש להוסיף שאף אם המרידה הייתה כפשוטה, כפי שעולה מספר יחזקאל (י"ז, טו), היא היתה מתוך כניעתו לשרים ולאנשי ביתו, כמו שכתב המלבי"ם (ירמיהו ל"ח, כג שצוין לעיל).

ג. הסבר "מוסר הנביאים" למרידת צדקיהו במלך בבל

במדרש רבה (איכה ב', יד) אמרו:

"לפי שכשגלו יכניה מינהו המלך נבוכדנצר על חמשה מלכים, הדא הוא דכתיב: 'ושלחתם אל מלך אדום, ואל מלך מואב, ואל מלך בני עמון, ואל מלך צר, ואל מלך צידון, ביד מלאכים הבאים ירושלם אל

צדקיהו מלך יהודה (ידמיה כ"ז, ג) והוה עליל ונפיק בלי רשו. יומא חד עליל לגביה ואשכחיה דתליש בשר ארנבא ואכיל כשהוא חי. אמר ליה: אישתבע לי דלית את מפרסם לי. ואישתבע ליה. ובמה השביעו? ר' יוסי ברי חנינא אמר: במזבח הפנימי. והוון חמשה מלכין יתבין ומפרתין [מגנים ומהתלים - "מתנות כהונה"] ליה בנבוכדנאצר קדם צדקיהו, ואמרי ליה: לא יאיא ליה מלכותא לנבוכדנאצר, אלא לך יאיא מלכותא, דאת מזרעו של דוד [והם עשו בעקבה, שיכשל צדקיהו בדבריו, שילשינו אותו לנבוכדנאצר - פירוש מהרז"ו]. אף הוא מפרתיה [מגנה] לנבוכדנאצר ואמר: אנא חמיתיה דהוה תליש בשר ארנבא ואכיל. שלחון מיד ואמרון ליה למלכא: ההוא יהודאה דהוה עליל ונפיק בלי רשו קדמך אמר לן: אנא חמיתיה לנבוכדנאצר דהוה תליש בשר ארנבא ואכיל. הדא הוא דכתיב: זימרוד צדקיהו במלך בבלי (מל"ב כד, כ).

לפי זה עולה שצדקיהו הוסת על ידי המלכים הגויים לגלות על נבוכדנאצר, אבל כמובן שלא בגלל זה היה מותר לו לעבור על השבועה. בספר "מוסר הנביאים" (על מל"ב כ"ד, כ אות ט) כתב על מדרש זה: "והנה מה שגילה את הדבר הזה להם, נראה שלא היתה כוונתו כדי לבזות אותו בפניהם, אלא אמר להם שראוי הוא שנטכס עצה איך להינצל מתחת ידו הקשה, כי מי שאוכל בשר מן החי הרי אין לך אכזריות גדולה מזו, ואם כן הרי גורל המלכים האלו היה מר למאד, כי עלול הוא שיבלעם אחר כך חיים! ובמקום מצוה כזו, שיש בזה משום הצלת העמים מתחת ידו הקשה, בודאי שאין איסור להתיר שבועה כזו, כיון דבדיעבד הויה התרה מעליא!"

יש להביא ראיה למה שכתב שהיה בזה "משום הצלת העמים", ממה שאמרו בתנחומא (ואתחנן א): "אמר להו (נבוכדנאצר) לסנהדרין: מי מתשילין אשבועתא? אמרו ליה: מתשילין לסכנת נפשות". ולכאורה דברי התנחומא תמוהים: מה הצלת נפשות יש בגילוי שנבוכדנאצר אכל ארנבת? על פי דברי "מוסר הנביאים" ניתן לענות שהיה חשש שנבוכדנאצר יתעלל בצדקיהו ובמלכים האחרים אם ימשיך לשלוט בהם, ולכן ביקש צדקיהו שיתירו לו את השבועה כדי למרוד בנבוכדנאצר ולהינצל מידי³².

32. א. עיין עוד בתנחומא בובר וארא יח, שם נאמר: "עלה צדקיהו להעלות דורון, אמר נבוכדנאצר: סעוד עמי בצהריים, ועשה סעודה... הכניס לפיו בשר שהבהב, ראה (צדקיהו) לנבוכדנאצר אוכל ורירו יורד על זקנו, והיה צדקיהו מביט בו ותמה ואמר: לזה כל העולם משתעבדין!".

ב. עוד על היתר השבועה לצדקיהו עיין בספר חסידים סימן תכג ובימקור חסד" שם.

3. הסבר כליאת צדקיהו את ירמיהו

על הנאמר בספר ירמיהו (ל"ב, ב-ג): "ירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה, אשר בית מלך יהודה. אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה לאמר: מדוע אתה נבא לאמר: כה אמר ה': הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ולכדה", כתב ב"דעת סופרים": "צדקיהו נאשם כאן בכליאתו, אף כי נכלא על פי השרים. כנראה היה בידו לשחררו, אלא שבסתר לבו הסכים גם הוא לכליאתו. צדקיהו נזכר כאן בתוארו [מלך יהודה], לומר כי אף כי יד השרים היתה חזקה עליו, סמכותו המלכותית הייתה מלאה ויכול היה למנוע את המעצר של ירמיהו". הסבר זה ממשיך את דברי הגמרא בסנהדרין שהסבירה שהפסוק שאומר שצדקיהו חטא, אין כוונתו שהוא עצמו חטא, אלא שהיה בידו למחות בחוטאים ולא מיחה.

4. הסבר הסגרת צדקיהו את ירמיהו לשרים

על הנאמר בספר ירמיהו (ל"ח, ה) שצדקיהו מסר את ירמיהו לידי שריו שרצו להורגו, מפורש בפסוק: "ויאמר המלך צדקיהו: הנה הוא בידכם, כי אין המלך יוכל אתכם דבר". דהיינו שהשרים לא אפשרו לו להציל את ירמיהו. וכפי שכתב ה"מצודת דוד" שם (בפסוק ד) שצדקיהו הוציא את ירמיהו מהמאסר הקשה שלא ימות, וכעת כאשר ירמיהו ניבא שוב שמי שיסגיר עצמו לידי הבבלים ינצל, תבעו השרים מצדקיהו שיסגיר להם את ירמיהו, וצדקיהו לא יכל להתנגד³³. כמו

33. עיין גם ב"תולדות אדם" על הספרי בהעלותך צט (עמוד קנו אות ו): "ואפשר לומר שהורה הכתוב בזה שצדקו מעשי צדקיהו, פן יפגעו בו השרים, כי כן מורים הכתובים: ויאמר המלך צדקיהו: הנה הוא בידכם, כי אין המלך יוכל אתכם דברי (ירמיהו ל"ח, ה), יורה הלשון שנתירא צדקיהו".

[עיין שם בהמשך דבריו שכתב: "ובירושלמי (פ"ח דתרומות): יסיעת בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגע בהם כותי ואמר להם: יתנו לי אחד מכם ונהרגוהו, ואם לאו אהרוג את כולכם - יהרגו כולם ואל ימסרו לו נפש אחד מישראל. ייחד להם אחד כגון שבע בן בכרי - ימסרו אותו ואל ייהרגו. אמר ריש לקיש והוא שחייב מיתה כשבע בן בכרי ורבי יוחנן אמר אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי. הורה בזה הכתוב שהצדיק מעשי צדקיהו כשיטת רבי יוחנן, דביחידוהו מותר אף על פי שאינו חייב מיתה".

דבריו קשים, שכן אף על פי שהוא כתב שמדברי צדקיהו עולה שהוא נתיירא, לא משמע שהיו הורגים אותו. אך גם אם נאמר שצדקיהו חשש שיהרגו אותו, עדיין אין המקרה דומה למקרה של הירושלמי, שכן שם מאיימים על רבים שיהרגו אותם, וכאן רק על יחיד. ואמנם ה"תולדות אדם" לא הביא ראיה מהירושלמי לצדקיהו, אלא להיפך מהמקרה של צדקיהו, שמשמע שהכתוב מצדיקו, לדעת רבי יוחנן בירושלמי. אך הדבר קשה: וכי מותר לאדם יחיד למסור את חברו להריגה, כאשר מאיימים עליו שאם לא ימסרנו יהרגוהו? כל ההיתר הוא רק כשמדובר ברבים (עיין בבא קמא ק"ז ע"א ורמב"ם הלכות חובל ומזיק פ"ח, וטור ושולחן ערוך חושן משפט סימן שפח)! ואולי יש לומר לדעתו שהמלך חשוב כרבים - עיין בדברי ה"בן יהוידע" בסנהדרין (קג, ע"א), שהובאו לעיל בהערה 23].

כן יש לציין שמיד אחר שהשליכו את ירמיהו לבור הטיט הסכים צדקיהו להעלות את ירמיהו מהבור.

5. הסברים בדעת "מדרש תנחומא" ו"מדרש תדשא"

בספר "מאור ישראל"³⁴ הסביר את מדרש תנחומא שמנה את צדקיהו בין שבעת מלכי יהודה הרשעים, על פי הגמרא בסנהדרין: "אף המדרש, שכלל את צדקיהו עם [המלכים] הרשעים, לאו כולו בחדא מחתא מחתינהו, וכל רשעו של צדקיהו הוא משום שלא מיחה באנשי דורו". כמובן שעל פי דרכו יש להסביר כך גם את המדרש תדשא, שמנה את צדקיהו בין עשרת מלכי יהודה הרשעים. יש לציין שבילקוט שמעוני לא הובאו הפסוקים שמהם למד המדרש על רשעותם של המלכים הנזכרים שם, ולכן ניתן להסביר אותו על פי הגמרא במסכת בסנהדרין, אבל במדרש תנחומא וכן באגדת בראשית הנ"ל, הביאו את הפסוק מספר דברי הימים כראיה לכך שצדקיהו היה רשע, ועל פי דברי הימאור ישראל³⁵ שכוונת המדרש איננה באופן כללי, אלא רק לרשעות מצד מסוים, נראה יותר ליישב שכוונת המדרשים היא כהסבר רש"י בדברי הימים, שרשעותו של צדקיהו היתה רק בכך שלא שמע לדברי ירמיהו וכן שמרד במלך בבל שהשביעו באלקים.

6. הסבר בדעת "מדרש רבה" באסתר

על המדרש באסתר רבה שאמר על צדקיהו שהיה רשע והעם הצטער על מלכותו, יש ליישב שהמדרש אמר זאת רק בגלל שהוא גרם לחורבן בית המקדש, אף על פי שהיה צדיק, בדומה למה שכתב המיוחס לרש"י לדברי הימים, שחטאיו היו שלא שמע לירמיהו ומרד במלך בבל. תדע שצריך לפרש כך, שהרי המדרש אמר גם על הושע בן אלה שהיה רשע, אף על פי שהנביא אומר עליו: "ויעש הרע בעיני ד', רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו" (מל"ב י"ז, ב); ואם כן מדוע אומר עליו המדרש שהוא היה רשע? אלא על כרחנו שכיוון שבימיו גלו עשרת השבטים, הצטער העם על מלכותו, אף על פי שהוא היה טוב משאר המלכים שהיו לפניו, כך גם יש לומר ביחס לצדקיהו, שאף על פי שהיה טוב משאר המלכים שהיו לפניו (יהואחז, יהויקים ויהויכין), אמר עליו המדרש שהיה רשע והעם הצטער על מלכותו³⁵.

34. לרב עובדיה יוסף ח"א עמוד שמב על מועד קטן (כח, ע"ב).

35. אמנם עיין ב"מאור ישראל" הנ"ל שכתב שהמדרש בפתיחתא באסתר רבה ו (וכן מופיע באגדת בראשית סוף פרק לה) חולק על כל הנאמר, וסובר שצדקיהו היה רשע [ועיין עוד מה שהעיר על המדרש באיכה רבה א, נא והמהרז"ו שם, ואכן כדבריו כתב הי"פה ענף" שם].

7. הסברי המפרשים במסכת ברכות

גם את הגמרא במסכת ברכות (יח, ע"ב) שאמרה: "והמתים אינם יודעים מאומה" (קהלת ט', ה) - אלו רשעים, שבחייהם קרויים מתים, שנאמר: "ואתה חלל רשע נשיא ישראלי (יחזקאל כ"א, ל). ופירש רש"י שם: "חלל רשעי - על צדקיהו הוא אומר, ועדיין בימי יחזקאל היה חי, וקורוהו: 'חלל', הסבירו המפרשים בצורה שלא תחלוק על שאר הגמרות, ונאמרו בכך שני הסברים: א. המהרש"א שם כתב: "שנאמר: 'ואתה חלל רשע נשיא ישראלי פירש רש"י שעל צדקיהו הוא אומר. בערכין (יז, ע"א) אמרו שהוא היה צדיק ודורו רשעים: מכל מקום קרי ליה 'רשעי' על שעבר על שבועתו לנגד נבוכדנאצר". הסבר זה מסתמך על הסבר רש"י בדברי הימים.

ב. הסבר אחר כתב ה"פרשת דרכים" (בדרוש כ"ב)³⁶ על פי הגמרא בסנהדרין (קג, ע"א): "משום הכי קראו הכתוב 'רשעי' ונקרא 'חללי' משום דרשעים בחייהם קרויים מתים, משום דלא מיחה בבני דורו, אבל לעולם הוא לא חטא, אלא באותם שני דברים, וכמו שפירש רש"י (בדברי הימים)"³⁷.

8. הסברי המפרשים במסכת מועד קטן

גם את הגמרא במסכת מועד קטן (כח, ע"ב) שאמרה: "ומה צדקיהו מלך יהודה, שלא עשה אלא מצוה אחת - שהעלה ירמיה מן הטיט", הסבירו המפרשים בצורה שלא יקשה ממנה על שאר הגמרות, ונאמרו בכך ארבעה הסברים:

א. התוס' שם כתבו: "צדקיהו מלך יהודה - צדיק גמור היה, אבל במקרא לא מצינו יותר כי אם שצוה להעלות ירמיהו מן הטיט". דברי התוס' ש"במקרא לא מצינו יותר כי אם שצוה להעלות ירמיהו מן הטיט" קשים, שכן במקרא מצינו מצוות נוספות שעשה צדקיהו, כגון הברית שכרת צדקיהו לשלח את העבדים (ירמיהו ל"ד, ח-י), ואכן המפרשים, שיובאו בסמוך, חלקו על התוס'. מכל מקום התוס' יישבו את הגמרא במועד קטן שלא יקשה ממנה על הגמרות שאמרו שצדקיהו היה צדיק.

ב. הסבר אחר כתב רש"י ב"עין יעקב"³⁸ שם: "שלא עשה אלא מצוה אחת - סמוך למיתתו, ועל שם אותה מצוה שהעלה ירמיהו מן הבור זכה למשרפות אבותיו, ולמות בשלום וספדו עליו: 'הוי אדוני' (ירמיהו ל"ד, ה). והאי מצוה דקא

36. הפנו אליו בחידושי "מלא הרועים" בברכות שם ובמפרשים נוספים שם ["יד דוד" מהדורא בתרא, "בית יוסף" לברכות, "אספת זקנים" לברכות, "מגדים חדשים" שם, ועוד].

37. עיין מה שהעירו על כך בחידושי "יד דוד" לסנהדרין שם, ה"מאור ישראלי" הנזכר לעיל, וכן "גיבוע הכסף" על ברכות יח ע"ב (לרב גדעון עטייה, ירושלים תשי"ס).

38. ברש"י שבגמרא לא נדפס ענין זה.

חשיב, לא קאמר אלא אותן מצוות שסמוך למיתה, שבשביל אותן מצוות זכו להספד, דצדקיהו נדב ואביהוא הרבה מצוות קיימו. מה שהזכיר רש"י את נדב ואביהוא כוונתו היא שבגמרא שם אמר ר' טרפון בניחומו לר' ישמעאל: "ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת", והם ודאי קיימו מצוות רבות, אלא הכוונה למצוה הסמוכה למיתתם.

ג. הסבר אחר כתב הר"ן: "קשיא לי: והא אמרינן לעיל (טז, ע"ב) שהיה משונה במעשיו... שהיה צדיק גמור!" ותירץ: "ויש מפרשים דמכל מקום על אותה מצוה שהעלה ירמיהו מן הטיט אמר לו הנביא כך".

ד. הסבר אחר כתב המהרש"א: "...וכן תפרש גבי צדקיהו, שצדיק גמור היה, כדאמרינן בפרק חלק (סנהדרין קג, ע"א), והכא קאמר שעשה מצוה אחת - שהעלה ירמיהו מן הטיט! אלא דהיינו מצוה אחת הנוגעת לכלל ישראל, להציל ירמיהו שיוכיח את ישראל לעשות תשובה"³⁹.

39. א. עיין בביאור הרד"ל לפרקי דר' אליעזר (פרק נ"ג אות כא), שכתב שהגמרות בברכות (יח, ע"ב) ובסוף מועד קטן (כח, ע"ב) והאגדת בראשית (פרק מ"ח/מ"ט שדומה לילקוט שמעוני ותנחומא בובר ויצא יד) חולקות על הגמרא בשבת (קמט, ע"ב) ובסוכה (נב, ע"ב) ובסנהדרין (קג, ע"ב) ובהוריות (יא, ע"ב) ובערכין (יז, ע"א), וסוברות כדעה השנייה בהוריות (יא, ע"ב), שהסבירה שצדקיהו נקרא שלום: בגלל "ששלמה מלכות בית דוד בימיו". כמו כן כתב שהפרקי דר' אליעזר והפסיקתא רבתי (פכ"ו דף קל, ע"ב במהדורת מאיר איש שלום, ווינא תר"מ) שהסבירו שעבד המלך הוא שנקרא כושי, ולא צדקיהו המלך, גם כן חולקים על כל הגמרות הנ"ל.

יש לציין שדבריו הם בניגוד לכל המפרשים הראשונים (תוס', רש"י ב"עין יעקב", ור"ן במועד קטן, תוס' בגיטין, ר"ש משנץ וראב"ד על הספרא) והאחרונים (מהרש"א, "פרשת דרכים", יעב"ץ, "מאור ישראל"), שהסבירו את הגמרות והמדרשים על פי הדעה שצדקיהו היה צדיק, ולא כתבו שזו מחלוקת! ולגבי עבד מלך הכושי עיין בד"ק בירמיהו (ל"ח, ז), שהסביר על פי הפשט שהכושי מתייחס לעבד ולא למלך, וכן כתב הנצי"ב בביאורו "עמק הספרי" לספרי בסוף פרשת בהעלותך (עמוד שח בדפיו) שכן משמע מהטעמים, וממילא אין צורך לומר שהמדרשים שהסבירו שהכושי מתייחס לעבד חולקים על העיקרון שצדקיהו היה צדיק, אלא העדיפו לפרש שכושי מתייחס לעבד ולא למלך בגלל הפשט.

עוד יש לציין שבפסיקתא שם נאמר לפני כן (קכט, ע"ב): "ענה נבוכדנאצר ואמר לו: מה שמך? חשב מתניה בלבו: הריני מוציא את שמי צדקיהו, כדי שיצאו ממני צדיקים". עוד אמרו שם בפסיקתא (קל, ע"א): "אמר לו ירמיהו: ולא עוד אלא שנקרא שמך צדקיהו, שאתה אדם צדיק", כפי שהתבאר לעיל בסוף פרק ג, ואם כן מוכח שהפסיקתא סוברת שצדקיהו היה צדיק, ואף על פי כן אמרה שהכושי מתייחס לעבד ולא לצדקיהו.

אולי ניתן להביא ראיה לדבריו מדברי רס"ג ב"אמונות ודעות" (מאמר חמישי פרק ב') שכתב: "יקרא צדיק מי שהיו רוב מעשיו זכויות, ורשע מי שרוב מעשיו חובות, ... וקראו צדקיהו רשע על אף שהציל את ירמיהו" (עמודים קעג-קעד במהדורת הרב קאפח). נראה מדבריו שהוא התעלם לכאורה מכל הגמרות שאמרו שצדקיהו היה צדיק! וכנראה שהוא הסביר את הגמרות במועד קטן ובברכות כפשוטן, וסבר שהן חלקו על הגמרות שאמרו שצדקיהו היה צדיק. ועיין עוד בדברי רס"ג ב"אמונות ודעות" (מאמר שביעי פרק ד) שגרס בגמרא בסוכה (נב, ע"ב) "חזקיהו" במקום "צדקיהו", לשיטתו [וכבר העיר על כך הרב

9. הסבר חומרת עונשו של צדקיהו למרות צדיקותו

ב"סדר עולם רבה, (פרק כ"ח) נאמר: "מת שטנו נבוכדנאצר... בו בפרק מת צדקיהו וספדו עליו: ווי דמית מלכא צדקיהו, שתי שמרייא דכולהון דרייא". והסביר הרד"ב ראטנער שם (אות יוד): "וזה שנענש בשביל דורו, שהוא היה צדיק ודורו רשעים".

כעין זה פירשו הראשונים גם את הספרא בחקתי [כ"ו, כה פרשתא ב פרק ו] שהובאה לעיל, שבה נאמר: "והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית - נקם בברית ונקם שאינו בברית. איזו היא נקם שאינו בברית! כגון סימוי עינים שסימו את עיני צדקיהו מלך יהודה". הסבירו הר"ש משאנץ והראב"ד שם: "ונקם שאינו בברית כגון סימוי עיניו של צדקיהו - שלא היה ראוי לכל אותו

קאפח שם עמוד רכו-רכז הערה 81].

ועיין בביאור "שביל אמונה" על "אמונות ודעות" (ה', ב) שכתב: "וקראו צדקיהו רשע וכבר הציל ירמיהו - דברי הגאון ז"ל אלה סותרים בהשקפה ראשונה למה שאמרו חכמינו ז"ל: 'הוא שלום הוא צדקיהו, למה נקרא שמו שלום? שהיה מושלם במעשיו (הוריות יא, ע"ב) ופירש רש"י שם: דצדיק גמור היה בכל מעשיו. ואמרו עוד: 'ביקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים, נסתכל בדורו ונתקרה דעתו. ביקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו, נסתכל צדקיהו ונתקרה דעתו. בצדקיהו נמי כתיב: ויעש הרע בעיני ד'! שהיה בידו למחות ולא מיחה! הרי שצדיק גמור היה והגין בזכותו על כל העולם, ולא היה בו עול כי אם מה שלא מיחה בבני דורו! אולם בטוב ההתבוננות יראה שדברי הגאון ז"ל כנים ואמיתיים, והם בנויים על המאמר האחרון הנזכר. וזה כי ממה שהכתוב קראו רע על שלא מיחה בבני דורו ברוב מעשיהם המקולקלים, ולא השגיח במה שכבר מיחה בהם בדבר אחד והציל את ירמיהו ממה שרצו להורגו, כמפורש בספר ירמיהו (פרקים ל"ז-ל"ח), מזה נראה שהאדם נקרא לפי רוב מעשיו, ומי שרוב מעשיו רעים נקרא רע. [ועיין ברכות יח, ע"ב רשעים בחייהם קרויים מתים! וכו', ובפירוש רש"י שם ובחידושי אגדות (למהרש"א) בדי"ה ואתה חלל רשעי ותראה כי לפי דברי הגאון ז"ל אין מקום לקושיתו]."

ב. עיין עוד בספר הכוזרי מאמר רביעי סימן כג שכתב: "מנשה וצדקיהו שלא היו בישראל מכעיסים כמותם". וכתב עליו ב"קול יהודה" שם: "נפלאות היא בעיני למה זכר צדקיהו במדרגת מנשה, שהרי במשנת חלק לא הוזכרו מלכים שאין להם חלק לעולם הבא זולתני ירבעם אחאב ומנשה, כמו שזכרנו בסימן י"ג, ואיך אם כן יוצדק אמרו: 'שלא היו בישראל מכעיסים כמנשה וצדקיהו!! וכל שכן עם מה שאמר ר' יוחנן שם בפרק חלק (סנהדרין קג, ע"א): 'ביקש הקב"ה להפוך את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו (פירוש שבני דורו היו רשעים, כי הצדיקים כבר הוגלו עם יהויכין), נסתכל בצדקיהו ונתקרה דעתו. והקשו שם: 'בצדקיהו נמי כתיב: ויעש הרע בעיני ה'! ותירצו: 'שהיה בידו למחות ולא מיחה! על כן אני אומר כי היתה כשגגה היוצאת מלפני השליט, והייתה כוונתו לירבעם, או לאחאב, שהקדים זכרם בסימן י"ד".

גם ב"אוצר נחמד" שם כתב: "הנה מנשה ודאי שהיה מכעיס גדול, אמנם על צדקיהו לא נזכר כל כך בכתוב! ואולי צריך לומר 'יהויקים', שהוא הרשע הרבה כנזכר בפרק חלקי". [וציין אליהם ב"מאור ישראל" שם].

הדין [בראב"ד שם: לאותו העונש], אלא בשביל עוון דורו, שהיו רשעים". יש להוסיף שאין צורך לומר שהוא נענש רק בעוון הדור, אלא כמו שאמרה הגמרא בסנהדרין (קג, ע"א) שהיה בידו למחות ולא מיחה.

יש לציין שגם אביו של צדקיהו, יאשיהו המלך, שהיה צדיק גדול, כמו שנאמר עליו: "ויעש הישר בעיני ה', וילך בכל דרך דוד אביו, ולא סר ימין ושמאלו" (מל"ב כ"ב, ב) וכעין זה בדב"ה"י"ב ל"ד, ב), וכן נאמר עליו: "וכמה לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו ככל תורת משה, ואחריו לא קם כמוהו" (מל"ב כ"ג, כה)⁴⁰, גם כן מת במיתה קשה⁴¹, ועוד בגיל צעיר⁴², וגם זאת בגלל עוונות הדור, שיאשיהו לא היה מודע אליהם⁴³.

סיכום

מפרקים ג' וד' עולה ש"צדקיהו על פי מעשי עצמו היה צדיק, אולם כמלך לא נהג כראוי, ונקרא לכן בספר יחזקאל (כ"א, ל) בהעלם שמו [מפני כבודו] בשם: 'רשע', על שם התוצאות של מעשיו. זו דוגמה לדורות על החשיבות המעטה של המעשים הטובים הפרטיים של האחראים על הנהגת העם. אם הנהגה זו איננה טובה, הוא נקרא בשם 'רשע', גם בזמן שיש לו מעשים טובים רבים באופן

40. ועיין בשבת נו, ע"ב.

41. מלכים ב' כ"ג, כט; דברי הימים ב' ל"ה, כג; תענית כב, ע"ב; מועד קטן כח, ע"ב; סנהדרין מח, ע"ב; איכה רבה א', נג ועוד.

42. "בן שמנה שנה יאשיהו במלכו ושלישים ואחת שנה מלך בירושלם" (מל"ב כ"ב, א) הרי שנפטר בגיל שלושים ותשע!

יש לציין שצדקיהו נפטר בגיל המשים ושמונה, שכן "בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו" (מל"ב כ"ד, יח), והוא מת יום אחרי מות נבוכדנאצר (רש"י ירמיהו ל"ד, ה מסדר עולם רבה פרק כ"ח), שהיה בשנת ל"ז לגלות יהויכין, שהיא שנת מלכותו הראשונה של צדקיהו [עיין גם בפירוש "ימות עולם" על הסדר עולם שם (לרב משה יאיר ווינשטאק, ירושלים סיון תשכ"ב, הוצאת "מישור", בני ברק תש"ן)].

עוד יש להוסיף שלפי הראב"ע [בדניאל (א), א] הובאו דבריו גם ברד"ק במל"ב (כ"ג, ל) [צדקיהו היה בן ל"ה במלכו, שכן הפסוק האומר "בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו" מתייחס להמלכותו הראשונה על ידי יאשיהו אביו בחייו של יאשיהו שלש שנים לפני מותו, ואם הראב"ע יודה לדברי חז"ל הנ"ל שצדקיהו מת יום אחרי מות נבוכדנאצר הרי שהוא מת בגיל ע"ב שנה. עוד יש לציין שלפי הראב"ע שיאשיהו המליך את צדקיהו בחייו כנראה הוא עשה זאת בגלל שצדקיהו היה צדיק, בדומה ליאשיהו, ובניגוד לבני יאשיהו האחרים.

43. עיין פרקי דרבי אליעזר פרק י"ז; זהר בחקתי (קיד, ע"א); רש"י ישעיהו נ"ז, א; רש"י ירמיהו ד', ט; רלב"ג מל"ב כ"ג, כב; ו"דעת מקרא"י דה"י"ב ל"ה, כא ובסיכום הפרשה שם בעמוד תתקלג. ועיין עוד תענית כב ע"א וע"ב ומהרש"א ור"י"ף בעין יעקב שם; איכה רבה א', נג; וקונות לתשעה באב בקינה הפותחת "איכה אלי קוננו מאליו" (בחלק מהמהדורות היא קינה יא, ובמהדורת מוסד הרב קוק היא קינה יב). ועיין במאמרי "מדוע נהרג יאשיהו המלך הצדיק בגיל צעיר?".

פרטיי" (ידעת סופרים" יחזקאל שם). יש להוסיף שגם התנהגותו הרעה כמלך נבעה רבות מלחץ השרים והביקורת עליו היא שהוא לא עמד בפני לחצם⁴⁴. כאמור, כך נקרא צדקיהו בספרי הנביאים, המלמדים אותנו יותר על הצד הכללי של עם ישראל, אך חז"ל לימדונו גם את הפן השני של הצד הפרטי, ואמרו שמבחינה זאת היה צדקיהו צדיק גמור⁴⁵!

44. עיין בירמיהו פרק ל"ח פסוק ה ופסוקים כד-כו ועיין גם ב"דעת מקרא" מ"ב כ"ד, יט הערה 41 סעיף ג.
45. א. עיין ברש"י במסכת הוריות (יא, ע"ב) שכתב: "משולם במעשיו - דצדיק גמור הוה, בעל מעשים טובים". ושאל בפירוש "זרע אברהם" להוריות שם (לרב אברהם כטורזא, ליוורנו תקפ"א): "כיון דכתב 'צדיק גמור הוה', למה חזר וכתב: 'בעל מעשים טובים!' היינו הך?" [ועיין שם בתשובתו]. ונראה שרש"י בא לענות על הסתירה שבין הפסוקים ומאמרי חז"ל האומרים שהיה רשע, לבין הגמרא כאן ולכן כתב: "בעל מעשים טובים", כלומר מהצד האישי היו לו מעשים טובים, אבל כמלך היה רשע, בגלל שהיה לו למחות ולא מיחה, וכן בגלל העבירות האחרות שזכרו לעיל.
- ב. יש להשוות את צדקיהו לשאול במספר נקודות:
- א. "אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי" (הושע י"ג, יא) - שאול שהיה המלך הראשון וצדקיהו שהיה המלך האחרון (רד"ק בשם "יש מפרשים" ורבו בחיי דברים י"ז, טו).
- ב. "אמר הקב"ה: בעולם הזה ביקשתם מלכים, ועמדו המלכים מישראל והפילו אתכם בחרב: שאול הפילם בהר הגלבוע... צדקיהו שרף בית המקדש" (דברים רבה ה', יא).
- ג. שאול לא זכה לבנות את בית המקדש בגלל לשון הרע שהוא היה מעורב בו (דברים רבה ה', י), וצדקיהו "שרף בית המקדש" (דברים רבה ה', יא).
- ד. צדקיהו היה חלש ונכנע לשרים בדברים רבים (ירמיהו ל"ז-ל"ח), ושאול אמר: "כי יראתי את העם ואשמע בקולם" (שמי"א ט"ו, כד).
- ה. שאול אמר: "פן יבאו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי" (שמי"ב ל"א, ד), וצדקיהו אמר: "פן יתנו אתי בידם והתעללו בי" (ירמיהו ל"ח, יט).
- ו. שניהם בניהם מתו בחייהם (שמי"א ל"א, ב-ה ומל"ב כ"ה, ז).
- ז. שאול נפל על חרבו ומת (שמי"א ל"א, ה) וצדקיהו היה צריך להטיח ראשו בכתל ולמות כמו שאול (איכה רבה א', נא ו"יפה ענף" שם).
- ח. שניהם היו מהחמישה שנבראו מעין דוגמא של מעלה ולקו בדבר המיוחד להם: שאול בצוארו וצדקיהו בעיניו (סוטה י, ע"א).
- ט. שניהם מלכו בפועל כאשר במקביל להם היה מלך נוסף, שלא מלך בפועל, אבל ממנו המשיכה אחר כך המלוכה: דוד ויהויכין (עיין רש"י ורד"ק ירמיהו כ"ב, כד ורד"ק שם ל).
- י. שניהם נקראו "כושיי", שפירושו "צדיק גמור" (מועד קטן טז, ע"ב ורש"י שם).
- יא. שניהם נזכרים בין שמונת הנסיכים שעתידים לבוא לגאול את ישראל (סוכה נב, ע"ב).
- לסיכום: שניהם היו צדיקים גמורים באופן אישי, אך מתוך שלא שמעו לדברי הנביא הפסידו את מלכותם וגרמו נזק גדול לעם ישראל, ומתו מתוך יסורים, אך לעתיד לבוא יחזרו אלינו יחד עם אליהו הנביא ומלך המשיח.

ה. מדוע פירשו חז"ל שצדקיהו היה צדיק?

אמנם הגמרא והמפרשים ענו על הסתירה לכאורה שבין פשט הפסוקים לרוב הגמרות, אך נשאלת השאלה: מה ראו חז"ל לומר שצדקיהו היה צדיק? אפשר כמובן לומר שהייתה להם מסורת על כך, אך האם אפשר למצוא לכך מקורות בפסוקים?

1. הסבר המהרש"א

המהרש"א בסנהדרין (קג, ע"א) כתב: "...שהרי ראינו שהיה מאמין לדברי ירמיהו, והצילו מבני דורו הרשעים כמה פעמים, והיה מאמין לו מה שאמר לו: 'אם יצא תצא וגוי וחיתה נפשך וגוי, ואם לא תצא וגוי, וניתנה העיר ביד הכשדים ושרפנה באש, ואתה לא תמלט מידם' (ירמיהו ל"ח, יז-יח), אלא שהיה דואג מפני דורו, כמו שאמר: 'אני דואג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אותי בידם' וגוי' (שם, כ). וגם בענין השבועה לנבוכדנאצר שמרד בו היה על פי [חכמי] דורו שהתירו לו השבועה. אבל עיקר הקושיה הכא ממה שכתוב בספר מלכים (ב' כ"ד, יז) בצדקיהו: 'זיעש הרע בעיני די' ככל אשר עשה יהויקים', ונראה מזה שעשה כתובות יהויקים, ולא היה טוב ממנו! ומשני: משום שהיה בידו למחות בדורו שהיו רשעים כמו יהויקים ולא מיחה בהם, נקרא הרע שעשו דורו כיהויקים על שמו, אבל הוא בעצמו צדיק היה, כנראה מתוך הכתובים בספר ירמיהו".

מהי כוונת המהרש"א באומרו: "צדיק היה, כנראה מתוך הכתובים בספר ירמיהו"? אפשר שכוונתו למה שכתב קודם: "שהרי ראינו שהיה מאמין לדברי ירמיהו, והצילו מבני דורו הרשעים כמה פעמים". ההאמנה לדברי ירמיהו מפורטת בדברי המהרש"א שמקורה בירמיהו פרק ל"ח, והצלת ירמיהו נזכרת גם בסוף פרק כ"ו וגם בפרק ל"ח (פסוקים ח-יג), וכן הסבירו המפרשים (רש"י, רד"ק מצ"ד ועוד) את הפסוק "ירמיהו בא ויוצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכלוא" (ל"ז, ד). אך נראה שכוונת המהרש"א היא גם לדברים נוספים המסופרים על צדקיהו:

- א. בקשתו מירמיהו שיתפלל עליו (ירמיהו כ"א, ב; ושם ל"ז, ג).
- ב. ביאתו אל ירמיהו לשאול ממנו את דבר ה' (שם ל"ז, יז; ל"ח, יד-כח).
- ג. כריתת הברית עם עם ישראל לשלח את העבדים (ל"ד, ח-י). [גם אחר כך, כאשר חזרו וכבשו את העבדים תחת ידם, לא כתוב שצדקיהו עשה זאת, אלא השרים (עיין שם ל"ד, יח-יט)].

עוד יש לציין שאי אפשר לומר שהפסוק האמור בצדקיהו: "זיעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים" (מל"ב כ"ד, יט וירמיהו נ"ב, ב) מתייחס באופן כללי לסיכום מעשי צדקיהו, אלא חייבים לפרש אותו בצורה אחרת, וזאת משלוש סיבות:

א. באותן נקודות עצמן שמסופר על רשעות יהויקים, מסופר על צדקות צדקיהו:

יהויקים הרג את אוריהו בן שמעיהו הנביא (ירמיהו כ"ו, כ-כג), ורצה להרוג את ירמיהו (שם, כד; ל"ז, יט; ל"ח, כו). כמו כן הוא קרע את המגילה שבה היתה כתובה נבואת ירמיהו, ושרפה באש, למרות הפצרות עבדיו שלא יעשה כן (שם לו, כא-כו). ואילו צדקיהו הציל את ירמיהו (שם כ"ו, כד; ל"ח, ח-יג) ובא לשאול ממנו את דבר ה' (שם ל"ז, יז; ל"ח, יד-כח), וביקש ממנו שיתפלל עליו (שם כ"א, ב; ל"ז, ג).

ב. יש הבדל גדול בין נבואות התוכחה של ירמיהו ליהויקים, לבין נבואות התוכחה שלו לצדקיהו. ליהויקים נאמר: "הוי בנה ביתו בלא צדק ועלויותיו בלא משפט, ברעהו יעבד חינם ופעלו לא יתן לו... כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך, ועל דם הנקי לשפך, ועל העשק ועל המרוצה לעשות" (ירמיהו כ"ב, יג-יז). כלומר שיהויקים עבר אפילו על איסור שפיכות דמים⁴⁶:

לעומת זאת לצדקיהו נאמר שעליו לעשות משפט (ירמיהו סוף פרק כא ותחילת פרק כב), ולהסגיר עצמו למלך בבל (שם כ"א, ח-ט; כ"ז, ד-טו; ל"ז, יז-יח), אך לא נאמר לו שהוא עצמו עבר עבירות חמורות [מלבד אלו שזכרו בדברי הימים ובירמיהו]!

ג. יש הבדל גדול בין נבואות ירמיהו ליהויקים על עתידו, לבין נבואותיו לצדקיהו על עתידו: ליהויקים אמר ירמיהו: "לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות, לא יספדו לו הוי אדון והוי הודו. קבורת חמור יקבר, סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים" (כ"ב, יח-יט).

לעומת זאת לצדקיהו אמר ירמיהו: "בשלום תמות, ובמשרפת אבתיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך, והוי אדון יספדו לך" (ל"ד, ד-ה). אמנם מכאן אין הוכחה שצדקיהו היה צדיק, אלא רק שלא היה רשע כיהויקים, אך כיון שהפסוק אומר: "ועש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים" (מל"ב כ"ד, יט וירמיהו נ"ב, ב) על כורחנו לפרש כמו שהסבירה הגמרא בסנהדרין (קג, ע"א) שהיה בידו למחות ולא מיחה⁴⁷.

46. ועיין גם ברש"י וברד"ק ביחזקאל י"ט, ז, ובגמרא בסנהדרין קג, ע"ב שהרחיבה בתיאור תועבותיו, ושאלה שם: מפני מה לא מנו (במשנה בראש פרק חלק) את יהויקים בין המלכים שאין להם חלק לעולם הבא? וענו בגלל שנענש בעונשים חמורים בעולם הזה (עיין שם קד, ע"א). ועיין גם ברמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג, ה"א) שכתב שיהויקים עשה עבירות ביד רמה, וזהו אחד מעשרים וארבעה דברים שהעושה אותם אין לו חלק לעולם הבא (ומקורו בירושלמי פאה פ"א, ה"א).

47. יש לשאול: כיצד יתכן שירמיהו אמר לצדקיהו: "בשלום תמות" והוא נהרג מתוך צער ויסורים ששחטו את בניו לעיניו ועיוררו את עיניו! שאלה זו כבר שאלה הגמרא במסכת

2. הסבר המלבי"ם

הסבר אחר כתב המלבי"ם (מל"ב כ"ד, יט): "ויעש הרעי' - חז"ל קבלו שצדקיהו היה צדיק ודורו היו רשעים, כי בדברי הימים (ב' ל"ו, יב-יד) פירש: ויעש הרע... לא נכנע מלפני ירמיה הנביא מפי ה'. וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים... גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל ככל תועבות הגוים' וגו'. מבואר שחטא צדקיהו היה מה שלא שמע לדברי נביא, ומה שעבר על השבועה, לא זולת זה, רק הדור ההוא הם שהרבו למעול מעל. ולפי זה מה שאמר פה שעשה הרע' יככל אשר עשה יהויקים', היינו שגם יהויקים מרד בנבוכדנאצר ולא שמע לדברי הנביא. והסבה לזה היה: כי על אף ד' היתה (מלכים שם, כ) - שכבר נחתם גזר דינם בעבור עוונות הדור"⁴⁸.

מועד קטן (כח, ע"ב): "אמר ליה רבא לרבה בר מרי: כתיב ביה בצדקיהו: 'בשלוש תמות' (ירמיהו ל"ד, ה), וכתוב: 'ואת עיני צדקיהו עור' (שם ל"ט, ז)! אמר ליה: הכי אמר ר' יוחנן: שמת נבוכדנאצר בימיו".

רש"י בירמיהו (ל"ד, ה) הביא את דברי הגמרא והוסיף: "בשלוש תמות - אמרו רבותינו שמת נבוכדנאצר בימיו, שכל ימי נבוכדנאצר לא יצאו אסיריו מאסיריהם, וכשמת נבוכדנאצר יצא צדקיה מביית האסורים, ולמחרת מת וקברוהו בכבוד" [ועיין בסדר עולם רבה פרק כ"ח].

רד"ק שם בירמיהו הסביר אחרת: בשלוש תמות - אף על פי שנקרו עיניו, כיון שלא ימות בחרב, וימות על מטתו, ויעשו לו כבוד כמו שעושים למלכים, זהו: 'בשלוש' ורז"ל אמרו: ימהו בשלוש: שמת נבוכדנאצר בימיו".

ה"עיון יעקב" שם במועד קטן הסביר שהגמרא לא פירשה כמו הרד"ק בגלל שדברים אלו כתובים בפירוש בפסוקים: "לא תמות בחרב. בשלוש תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך, והוי אדון יספדו לך". ולכן הסבירה הגמרא שהמלים "בשלוש תמות" באו לחדש דבר נוסף שאינו מפורש בפסוקים. ועיין שם עוד בדבריו.

עין עוד בתשובת הרדב"ז (ח"ג אלף סג) שכתב לגבי מות יאשיהו: "...ולכך אני אומר כי צריך תנאי שני, כי לא היה יעוד הנביא אלא אם כן יעמוד בעל היעוד במקומו ובביתו, ולא יתגרה בדעת אחרים. אבל שיכניס עצמו בסכנות, זה אינו בכלל היעוד. הא למה זה דומה? לאדם שנגזר עליו חיים והוא הולך למלחמה, או במקום סכנה, או מטיל עצמו לים". וכעין זה יש לומר לגבי צדקיהו, שהתגרה במלך בבל.

48. יש להוסיף שרש"י (שם) כתב: "כי על אף ה' - לפיכך יומרד צדקיהו במלך בבל, נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה". וכן כתב הרד"ק שם: "כי על אף - והוא טעם למה שאמר אחר כן: 'וימרד צדקיהו במלך בבל, הא-ל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל, כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל". כלומר שהקב"ה גרם לצדקיהו למרוד במלך בבל! ממילא יש כאן לימוד זכות עליו שהוא היה כמעט אנוס בדבר, ולא היה נחשב לו כל כך לחטא [עיין מסכת עבודה זרה (סוף דף ד, ע"ב ותחילת דף ה, ע"א) ורש"י ומהרש"א שם, ורמב"ם בפירוש המשניות סוף מסכת ברכות, וסדור "עולת ראייה" (כרך א עמוד עח) בד"ה 'יאל תשלט בנו יצר הרע']. אבל אף על פי כן ראינו שיחזקאל ביקר קשות את הפרת הברית של צדקיהו.

עוד כתב המלבי"ם על הפסוק שנאמר בזמן יהויקים: "ויאמרו השרים אל ברוך: לך הסתר אתה וירמיהו, ואיש אל ידע איפה אתם" (ירמיהו ל"ו, יט): "כבר אמרו חז"ל שיהויקים היה רשע ודורו היו צדיקים, וההיפך בצדקיהו, שכן תראה שהם [השרים בימי יהויקים] רצו להציל את ירמיהו והמלך רצה להורגו (ל"ו, יט-כ), ובימי צדקיהו היה בהיפך: שהשרים רצו להורגו והמלך הצילו (ע"פ שם פרק לח)!"⁴⁹.

סיני

על דברי הגמרא בסוטה (י, ע"א): "חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה... צדקיהו בעיניו", כתב ה"קורן אורה": "כמו שאמרו ז"ל כי נקרא שמו 'שלום' שהיה שלם במעשיו (כרתות ה, ע"ב), ונברא בעיניו דוגמא של מעלה, כידוע אמרם ז"ל אשר מלכות בית דוד נמשלה לירח"⁵⁰, ושלמה המלך עליו השלום היה הדור הטי"ו [מאברהם אבינו]⁵¹, דקיימא סיהרא באשלמותא⁵² [= "ירח בשלמותו", כלומר בזמן שלמה המלך היתה מלכות בית דוד בשיא שלמותה, כמו הירח שנמצא במילואו באמצע החודש, ביום הטי"ו], וצדקיהו היה הדור הטי"ז מחסרונה⁵³ [כמו הירח שפוחת והולך מהיום הטי"ז ועד סוף החודש, שאז איננו נראה, כך בצדקיהו, שהיה הדור הטי"ז אחרי שלמה, הפסיקה מלכות בית דוד], וניתן בו כוח העין מדוגמא הראשונה [= של מעלה, כלומר: לראות בצורה מיוחדת גם מבחינה רוחנית], כי המלך הוא על כל העדה, ואולי יהיה ביכולתו להחזיר את

49. א. כן כתב גם בספר "מוסר הנביאים" [סוף חלק ב סימן כח (עמודים 552-553)].
 ב. יש לשים לב עד כמה דברי חז"ל שצדקיהו היה צדיק נראו תמוהים וסותרים את פשט הפסוקים במבט ראשון, וכמה הם מעוגגים בפשט הפסוקים מתוך התבוננות מקיפה בכל האמור על צדקיהו!
 50. עיין בשמות רבה ט"ו, כו, ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא ה (דף נג, ע"א), ובפסיקתא רבתי ט"ו, יז, ובזהר יתרו (פה ע"א), וברשי"י ראש השנה כה, ע"א בד"ה "דוד מלך ישראל", וברשי"י סנהדרין צט, ע"א בד"ה "הי"ג".
 51. אברהם, יצחק, יעקב, יהודה, פרץ, חצרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון, בעז, עובד, ישי, דוד, שלמה.
 52. זהר יתרו דף פה, ע"א, וכעין זה בלשון דומה גם בפסיקות הני"ל, ואותו רעיון בלשון אחרת גם במדרש רבה שם, ועיין גם במיוחד לרשי"י בד"ה כ"ט, כג.
 53. בזהר הקדוש ובשתי הפסיקות מנו כך את המלכים: רחבעם, אביה, אסא, יהושפט, יהורם, אחזיה, יואש, אמציה, עוזיהו, יותם, אחז, יחזקיהו, מנשה, אמון, יאשיהו. צדקיהו. ולא מנו את יהואחז, יהויקים, ויהויכין, שמלכו בין יאשיהו לצדקיהו, ובמדרש רבה מנו גם את יהויקים. ועיין ב"מתנות כהונה" ובפירוש מהרז"י שם במדרש רבה, ובי"ז רענ"י על הילקוט שמעוני פרשת בא רמז ק"ץ אות כב, ובפירוש "ניצוצי אורות" על הזהר הקדוש שם אות ב, מדוע לא מנו את המלכים הני"ל.

דורו למוטב [מתוך ראייתו הרוחנית המיוחדת יוכל גם להאיר לאחרים], והיה שב מיד אל המילוי אחר החיסרון [כמו הירח שחוזר ומתמלא בתחילת החודש הבא], ולא היה נחרב בית קדשנו. וזה שבקש ירמיהו הנביא על פי ה' מצדקיהו להכניס צוארו בעול מלך בבל, כי כבר נגזרה גזירה שתחסר [המלכות], אבל מיד אחר השלמת החיסרון, היה חוזר ומתמלא⁵⁴. אבל כוח השטן הצליח, ולא שמע צדקיהו אל דברי הנביא, וחרב בית המקדש בעווננו, ונסתלק האור למעלה, ונכבה נר ישראל, כמו שנאמר: 'ואת עיני צדקיהו עורי (מלייב כ"ה, ז), ונעדרו כל כלי מקבלי האור עד עת קץ, אשר יהיה ה' לאור לנו עד עולם'.

אמנם צדקיהו גלה והתייסר, ונר ישראל כבה, אבל גם יחזקאל באותה נבואה קשה על צדקיהו (פרק י"ז), סיים בדבריו על מלך המשיח שימלך בירושלים, וגם ירמיהו באחת מנבואותיו על צדקיהו⁵⁵ (ירמיהו כא-כג) סיים את אותה נבואה בדבריו על מלך המשיח ובישועת ישראל⁵⁶, וכאמור, יחד עם המלך המשיח ועם אליהו הנביא, עתידים לבוא צדיקים נוספים, ובהם גם צדקיהו המלך (סוכה נב, ע"ב).

א: "בשנה הרביעית (ליהויקים) - שנה שנתחתם גור דינם שיגלו, ושישתו כוס החמה", ומקורו של רש"י הוא בסדר עולם רבה (סוף פרק כ"ד). יש ליישב שלא כתוב ברש"י שנגזרה גזרה על בית המקדש שיחרב, אלא על ישראל שיגלו. ואף על פי שבסדר עולם כתוב: "בשנת ארבע ליהויקים נתחתם גור דינן של ישראל לגלות, ועל ירושלים לשתות את כוס יין החמה", ומשמע לכאורה שנגזר על חורבן ירושלים ובית המקדש, יוכל ה"קרבן אורה" להסביר שהכוונה היא שהעיר תהיה תחת שלטון הכשדים, אך בלי שהם יחריבו אותה.

ועיין בילקוט שמעוני במלכים ב' פרק כ"ג (רמז רמ"ח) שגרס: "בשנת ארבע ליהויקים נתחתם גור דינן של ישראל לגלות ועל אומות העולם לשתות את כוס יין החמה" [ציין לשם ב"מאיר עין" לסדר עולם שם (אות טז), ועיין גם בהערות הרד"ב ראטנער לסדר עולם שם (הערה מא)], ולפי זה לכאורה כלל לא קשה על ה"קרבן אורה", אבל המעיין בירמיהו פרק כ"ה (טו-לא) יראה שירמיהו השקה את כוס יין החמה גם את ירושלים וגם את אומות העולם.

ב. נראה להביא ראיה קצת לדברי ה"קרבן אורה" שניתן היה למנוע את חורבן בית המקדש מהאמור בדבה"ב (ל"ו, טו-יז) שם נאמר על ימי צדקיהו: "וישלח ה' אלקי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח, כי חמל על עמו ועל מעונו. ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים, ובזוים דבריו, ומתעתעים בנבאיו, עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא. ועל עליהם את מלך כשדים, ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם" וגו'. ועיין שם ברש"י בפסוק טו וב"דעת מקרא" בסיכום הפרשה בעמוד תתקנד.

55. ועל שאר מלכי יהודה האחרונים שגרמו לגלות יהודה ולחורבן בית המקדש.
56. עיין גם בתהלים פ"ט, לט ואילך, שהפסוקים שם עוסקים בצדקיהו [עיין שם במפרשים], וסיום המזמור הוא במלך המשיח.